

UDK 27-185.5Vat II
Primljeno: 4. 2. 2016.
Prihvaćeno: 26. 9. 2016.
Prethodno priopćenje

BOŽJE MILOSRĐE I NAŠE SPASENJE SOTERIOLOŠKE TEORIJE I DRUGI VATIKANSKI KONCIL

Ante MATELJAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Zrinsko-frankopanska 19, p.p. 329, 21 000 Split
amateljan@kbf-st.hr

Božje milosrđe je uvjet našega spasenja!
(papa Franjo, *Misericordiae vultus*, br. 2)

Sažetak

Kršćanska isповijest vjere naglašava kako je u središtu sveukupne povijesti događaj spasenja u Isusu Kristu, jedinorođenom Sinu Božjemu »koji je radi nas i radi našega spasenja sišao s nebesa i utjelovio se po Duhu Svetom od Djevice Marije i postao čovjekom. Raspet također za nas: pod Poncijom Pilatom mučen i pokopan. I uskrsnuo treći dan po Svetom pismu«. Papa Franjo u buli *Lice milosrđa* ističe kako je Božje milosrđe »uvjet našega spasenja«, što znači da nam je u Isusu Kristu objavljeno Božje milosrđe te se dogodio čin Božjeg milosrđa kao događaj našega spasenja. U tom kontekstu istaknuta su četiri vida milosrđa: objava Boga, susret s Bogom, temeljni zakon života i put spasenja. Polazeći od navještaja Božjeg milosrđa u Novom zavjetu te odnosa milosti i milosrđa, predstavljene su soteriološke teorije koje na specifičan način tumače središnje otajstvo kršćanske vjere (značaj muke, smrti i uskrsnuća Isusa Krista) te su postale temelj shvaćanja odnosa Boga i čovjeka, da bi tako, posebno sakramentalnim bogoštovljem, bitno utjecale na život Crkve, razvoj kršćanskog života i duhovnosti. Osvrt na tradicionalne soteriološke modele (teorija prosvjetljenja i obnova bogosličnosti; teorija žrtve i prava vraga; teorija zadovoljštine i pravedne kazne), kao i na suvremene soteriološke pokušaje koji nastoje presloviti tradicionalne pristupe (Božja komunikacija; anticipacija uskrsnuća; spasenje kao oslobođenje; soteriologija ljubavi), ukazuje na ne-postojanje i ne-računanje s Božjim milosrđem u navedenim pristupima. Drugi vatikanski koncil nije posebno elaborirao tu teološku temu, ali je ipak istaknuo bitne dimenzije Božjeg milosrđa: osobu Isusa Krista kao očitovanje i uprisutnjenje Božje ljubavi u svijetu, poslanje Crkve kao »sveopćeg sakramenta spasenja« i sveopću spasenjsku volju Božju kao izraz Božjeg milosrđa prema svim ljudima koji bez vlastite krivnje ne poznaju Krista a ipak za Bogom iskreno tragaju i nastoje ispuniti njegovu volju. Pomak prema širem poimanju spasenja vidljiv je u liturgijskoj obnovi, u obnov-

ljenom *Redu pokore* (obrazac odrješenja) i *Redu mise* (nove euharistijske molitve), kao i u tekstu *Katekizma Katoličke crkve*. U zaključku je istaknuta važnost razumijevanja Božjeg milosrđa za autentičan i radostan kršćanski život i svjedočenje u svijetu.

Ključne riječi: Božje milosrđe, spasenje, soteriološke teorije, Crkva – posrednica spasenja.

Uvod

»Kad bi se Bog zadržao na pravdi, prestao bi biti Bog« – tvrdi papa Franjo u najnovijoj knjizi *Božje je ime milosrđe*¹ i nastavlja: »Samo mjera pravde nije dovoljna. S milosrđem i oproštenjem Bog ide iznad pravde, uključuje ju i nadmašuje u jednomu višem činu u kojemu se doživljava ljubav, koja je temelj istinske pravde.«² Tu tvrdnju, bez daljnega, potkrepljuje evanđeoskim izvještajima o Isusovu odnosu prema osobama potrebnima Božje pomoći i njegova smilovanja, iz kojih izvodi zaključke važne za kršćansko poimanje Boga te kršćanski život i javno djelovanje.

O novozavjetnom utemeljenju teologije Božjega milosrđa bilo je posebno govora u prethodnim predavanjima na Teološko-pastoralnom tjednu te ih ovdje pretpostavljamo kao polaznu točku za daljnje razmišljanje, koje će nas od ispovijesti vjere u Isusa Krista kao Spasitelja i objektivan događaj spasenja u Kristovu otajstvu, voditi preko pomalo zamršenih soterioloških koncepata do Drugoga vatikanskog koncila i predodžbe o Crkvi kao sveopćem sakramentu spasenja, odnosno posrednici Božjega milosrđa prema svim ljudima, jer »Bog hoće da se svi ljudi spase«. Walter Kasper u uvodu svojega najnovijeg djela *Milosrđe* veli: »Ustanovio sam da je milosrđe, koje ima središnje značenje u Bibliji, uvelike palo u zaborav u sistematskoj teologiji, ili ga se obrađuje vrlo maćehinski. Kršćanska duhovnost i mistika su u ovom, kao i u drugim pitanjima školske teologije, znatno naprednije. Stoga u ovoj knjizi pokušavam teološko razmišljanje povezati s duhovnim, pastoralnim i društvenim promišljanjima o kulturi milosrđa.«³

1. »Radi nas i radi našega spasenja«

Počnimo, dakle, opet tragom onoga što papa Franjo veli u buli najave Izvanrednog jubileja: »Lice milosrđa nebeskoga Oca je Isus Krist. Otajstvo kršćanske

¹ FRANJO, *Božje je ime milosrđe*, Split, 2016., 86.

² *Isto*, 89–90.

³ Walter KASPER, *Milosrđe. Temeljni pojam evanđelja – ključ kršćanskoga života*, Zagreb, 2015., 9.

vjere kao da je sažeto u tim riječima. Milosrđe je postalo život, vidljivo i dosegnulo svoj vrhunac u Isusu iz Nazareta. Otac, 'Bogat milosrđem' (Ef 2,4), nakon što je objavio svoje ime Mojsiju kao 'Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću' (Iz 34,6), nije prestao obznanjivati na razne načine tijekom povijesti svoju božansku narav. U 'punini vremena' (Gal 4,4), kada je sve bilo uređeno prema njegovu planu spasenja, poslao je svoga Sina rođena od Djevice Marije da na konačan način objavi svoju ljubav prema nama. Tko vidi njega, vidi Oca (usp. Iv 14,9). Isus iz Nazareta, svojom riječju, svojim djelima i cijelom svojom osobom (usp. DV, 4), objavljuje Božje milosrđe. Uvijek imamo potrebu razmatrati otajstvo milosrđa. Ono je izvor radosti, vedrine i mira. Ono je uvjet našega spasenja. Milosrđe: to je riječ koja objavljuje otajstvo Presvetoga Trojstva. Milosrđe: ono je posljednji i najviši čin kojim nam Bog dolazi ususret. Milosrđe: ono je temeljni zakon koji prebiva u srcu svake osobe, kada gleda iskrenim očima brata kojeg susreće na životnom putu. Milosrđe: ono je put koji sjedinjuje Boga i čovjeka, jer otvara srce nadi da smo ljubljani zauvijek usprkos ograničenju zbog svoga grijeha.⁴

Dok milosrđe papa Franjo stavlja u središte Isusove objave Oca, pitanje je koliko je ono tematizirano u teološkim modelima kojima se kroz povijest, a velikim dijelom i danas, objašnjava događaj Kristova spasenja. Riječ je u prvom redu o takozvanoj »slici Boga« koja je uvijek u pozadini tumačenja naravi i načina spasenja, što nam je u ovom trenutku moguće predočiti samo u naznakama. Ipak, o važnosti same problematike možemo se osvjedočiti već prisjećanjem na to da je ispovijest kršćanske vjere, kako *Apostolsko vjerovanje* tako i *Nicejsko-carigradsko vjerovanje*, zapravo niz soterioloških iskaza. To što je u Apostolskom vjerovanju (»Vjerujem u Boga, Oca svemogućega, Stvoritelja neba i zemlje, i u Isusa Krista, Sina njegova jedinoga, Gospodina našega, koji je začet po Duhu Svetom, rođen od Marije Djevice, mučen pod Poncijom Pilatom, raspet, umro i pokopan; sašao nad pakao, treći dan uskrsnuo od mrtvih: uzašao na nebesa, sjedi o desnu Boga Oca Svemogućega: odonud će doći suditi žive i mrtve. Vjerujem u Duha Svetoga, svetu Crkvu katoličku, općinstvo svetih, oprostjenje grijeha, uskrsnuće tijela i život vječni. Amen«) uključno, u Nicejsko-carigradskom vjerovanju je izričito, jer mu u kristološkom središtu stoji: Vjerujem [...] »I u jednoga Gospodina Isusa Krista, jedinorođenoga Sina Božjega [...] koji je radi nas i radi našega spasenja sišao s nebesa i utjelovio se po Duhu Svetom od Marije Djevice i postao čovjekom. Raspet također za nas: pod

⁴ FRANJO, *Misericordiae vultus – Lice milosrđa. Bula najave Izvanrednog jubileja milosrđa* (11. IV. 2015.), Zagreb, 2015., br. 1–2 (dalje: MV).

Poncijem Pilatom mučen i pokopan. I uskrsnuo treći dan po Svetom pismu. I uzašao na nebo: sjedi s desne Ocu. I opet će doći u slavi suditi žive i mrtve, i njegovu kraljevstvu neće biti kraja.«

Što zapravo znači »koji je [...] radi nas i radi našega spasenja sišao s nebesa«, i sve što dalje slijedi – u današnjem vremenu? Sveti Ivan Pavao II. u jednom pismu prigodom simpozija na temu spasenja održanog na Misijskom fakultetu Sveučilišta Urbanijana, piše: »Budući da je spasenje potpuna i cjelovita stvarnost, tiče se čovjeka i svih ljudi, dodirujući uz to samu povijesnu i društvenu stvarnost i zajedničke strukture u kojima ljudi žive. Ipak, spasenje se ne može svesti samo na ovozemaljske potrebe čovjeka i društva, niti se može postići samo igrom povijesne dijalektike. U konačnici čovjek nije sam svoj spasitelj: spasenje nadilazi ono što je ljudsko i zemaljsko, ono je dar odozgo. Nema samospasenja, nego samo Bog u Kristu spašava čovjeka.«⁵

Evandjelje je radosna vijest o Božjem spasenju, i to upravo po njegovu milosrđu i milosti, koja se pokazuje kao pomoć potrebnomu, oprostjenje grešniku, Božja vjernost obećanju spasenja. Ne zalazeći u analizu pojmova, uputimo na *Rječnik biblijske teologije* koji veli: »Unatoč svoj raznolikosti, nije sasvim nemoguće utvrditi biblijsko shvaćanje milosrđa. Kad se pojavi ljudska bijeda, Bog kroza svu nju, s kraja na kraj, očituje svoju nježnost, sa svoje strane, i čovjek se mora pokazati milosrdnim prema bližnjemu, nasljedujući svoga Stvoritelja.«⁶ Zanimljivo je primijetiti kako se u Ivanovoj teologiji Božje milosrđe, posebno u slikama koje opisuju spasenje, može analizirati preko mnogih pojmova koji su uvijek povezani uz sam život. Milosrđe je upravo dio božanskog života.⁷ Rudolf Schnackenburg ovako sažima: »Zajednička temeljna svijest svih evanđelista jest da je Isus iscjelitelj i donositelj spasenja. [...] Isus je Spasitelj u sveobuhvatnom smislu [...] Isus je davalac života u riječi i na djelu. [...] Mesija, Sin Božji, donositelj života, povezani su u sažetu formulaciju u završnoj riječi (izvornoga) Ivanova evanđelja: 'da trajno vjerujete da je Isus Mesija, Sin Božji, te da vjerujući imate život u imenu njegovu' (Iv 20,21).«⁸

Sveti Pavao se služi brojnim i slikovitim izrazima da bi objasnio spasenje. Ono je *pomirenje* – jer nas je »Bog u Kristu svijet pomirio sa sobom« (2 Kor 5,9)

⁵ GIOVANNI PAOLO II, *La salvezza, realtà totale e integrale offerta in dono da Dio a tutti gli uomini*, u: *La salvezza oggi*, Roma, 1998., 207.

⁶ Milosrđe, u: Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1980., 537; usp. Adalberto SISTI, *Misericordia*, u: Pietro ROSSANO – Gianfranco RAVASI – Antonio GIRLANDA (ur.), *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, Cinisello Balsamo, 21988., 978, 984.

⁷ Usp. Albin ŠKRINJAR, *Teologija sv. Ivana*, Zagreb, 1975.

⁸ Rudolf SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri evanđelja*, Zagreb, 1997., 302–303.

i »uklonio neprijateljstvo« (Rim 5,9s) između njega i nas. U Poslanici Galaćanima služi se slikom *otkupljenja* (Gal 3,13; 4,4s; 5,20) od ropstva, a pojam *oslobođenja* nalazimo u više poslanica. Oslobođeni smo »od vlasti grijeha« (Rim 8,1s; 6,18-22) da bismo služili pravednosti u slobodi, koja tek u Duhu postaje potpuna (2 Kor 3,17), jer »za slobodu nas Krist oslobodi« (Gal 5,1; 2,4). Spasenje je sinonim za »novo stvorenje« u Kristu (2 Kor 5,17), koje je plod zahvata Božje milosti (Rim 5).⁹

Spašeni čovjek, u zajedništvu s Kristom po Duhu, sposoban je otkriti »sve dubine i širine i visine« Božjeg otajstva. Pozdrav »milost, milosrđe i mir (χαρις ελεος ειρηνη), od Boga Oca i Krista Isusa, Gospodina našega« (1 Tim 1,2; 2 Tim 1,2) upućuje na samoga Boga, koji se u Isusu Kristu pokazao nama milosrdan. »Tko milosrđe u njemu vidi i u njemu susreće, tomu Bog postaje osobito 'vidljiv' kao otac 'bogat milosrđem'«, zaključuje sv. Ivan Pavao II.¹⁰ Božje spasenjsko milosrđe postaje osobita tema u kontekstu vječitog pitanja o smislu patnje i smrti¹¹ te upravo tu, kao i na razini odnosa prema pravednosti, zahtijeva iscrpnije produbljenje.

Možemo se zapitati i kako današnji čovjek gleda na Boga i spasenje? Poznati duhovnik i psiholog o. Mihaly Szentmartoni donosi zanimljivu shemu u kojoj predočava po četiri pozitivne i negativne slike o Bogu koje utječu na duhovni život. Pozitivne slike Boga su: *Bog Stvoritelj*, koji je osobno stvorio svakog čovjeka po čemu je svatko vrijedan; *Bog dobri pastir*, koji se aktivno brine za svakoga; *Bog s majčinskim crtama*, koji je otac izgubljenog sina; *Bog suputnik i supatnik*, koji je sućutan i samilostan. S druge, negativne strane stoje sljedeće slike Boga: *Bog strogi sudac*, koji kažnjava (drugo je pitanje je li on uzrok patnje i nesreće?); *Bog smrti*, koji se protivi ljudskoj radosti, te izgleda zavidan i ljubomoran; *Bog računčija*, koji sve bilježi u knjigu grijeha i zasluga, *Bog učinka*, koji zahtijeva stalan napor i nadljudske pothvate da bi se postigla njegova milost i spasenje.¹² Bilo bi zanimljivo analizirati, pod vidom njihova pozitivnog ili negativnog djelovanja na duhovni život, soteriološke teorije, koje dijelom reflektiraju upravo te antropološke vidove.

⁹ O tome više u: Joachim GNILKA, *Teologija Novoga zavjeta*, Zagreb, 1999., 70–77.

¹⁰ Usp. IVAN PAVAO II., *Dives in misericordia – Bogat milosrđem*. Enciklika o Božjem milosrđu (30. XI. 1980.), Zagreb, 1994., br. 2.

¹¹ O toj problematici više u: Ante MATELJAN, *Mala knjiga o vjeri i zdravlju*, Split, 2009.; Ante MATELJAN, *Božja nemoć*, u: *Crkva u svijetu*, 28 (1993.) 1, 4–15; Giorgio TUPINI, *Lo scandalo della sofferenza*, Cinisello Balsamo, 1995.; Francois VARILLON, *La sofferenza di Dio. Note teologiche e spirituali*, Roma, 1989.; Stipe JURIČ, *Što je Bog rekao o patnji*, Zagreb, 1997.; Francois-Xavier DURRWELL, *Krist, čovjek i smrt*, Zagreb, 2009.

¹² Usp. Mihaly SZENTMARTONI, *Osjetljivost za čovjeka. Pastoralna psihologija*, Zagreb, 2009., 60–62.

2. Soteriološke teorije i Božje milosrđe

Problem spasenja, upozorava Ivan Pavao II. u enciklici *Redemptor hominis*, »središnji je problem cjelokupne teologije«¹³. U taj problem ulazi ono što nazivamo *objektivnim*, općim djelom i ono što nazivamo *subjektivnim*, pojedinačnim, osobnim spasenjem, odnosno tu ulaze povijesna i eshatološka komponenta koje se međusobno uvjetuju. Riječ je o tome da u kršćanskom pogledu što se tiče spasenja nije moguće odvajati objektivno od subjektivnog spasenja, pa će svaka »teorija spasenja« nužno uključivati obje dimenzije.¹⁴

Svaki govor o spasenju uvjetovan je teologijom ali i antropologijom. Kršćanski govor o spasenju usredotočen je na osobu Isusa Krista jer u njemu kršćanska vjera prepoznaje pravog čovjeka i pravog Boga, odnosno onoga »koji je radi nas ljudi i radi našega spasenja sišao s nebesa i postao čovjekom«. Stoga je shvatljivo da je soteriologija u teološkom sustavu integralni dio kristologije. Najjednostavnije rečeno, to je izraženo tvrdnjom da je Isus, koji je Krist, Spasitelj. Međutim, tom tvrdnjom još nije do kraja razjašnjeno što je to zapravo spasenje. Od čega trebamo biti spašeni, kako se to spasenje dogodilo i sada događa i čemu u budućnosti vodi? Danas su ta pitanja ne manje važna negoli prije, ali su unesena u drukčije izričaje te su isprepletene s društvenima, ekonomskim, političkim, medicinskim, ekonomskim i prirodoznanstvenim konotacijama.

Joseph Ratzinger, u dobro poznatom *Uvodu u kršćanstvo*, piše: »Pod soteriologijom mislilo se na nauku o otkupljenju: nakon što se obradila ontološka križaljka, kako je u Isusu mogao biti i čovjek i Bog, postavilo se, neovisno od toga, pitanje što je Isus zapravo činio i što za nas predstavljaju učinci njegova djelovanja. Tako su se razdvojila ova dva pitanja, osoba i njezino djelo postali su predmetom odvojena razmišljanja i traktata. Ovo je dovelo do toga da su *te dvije stvari* postale nerazumljive i neshvatljive. Treba samo letimično pogledati priručnike dogmatike iz kojih je lako ustanoviti kakvim je zamršenim teorijama urodilo to što se zaboravilo da se ove dvije stvari mogu shvatiti tek ako se ima na umu njihovo suštinsko jedinstvo. Spominjem samo oblik nauke o otkupljenju kako je većinom sadrži kršćanska svijest. On se osniva na takozvanoj teoriji satisfakcije koju je početkom srednjeg vijeka razradio Anselm od Canterburyja i koja je sve više isključivo zavladała sviješću Zapada. No, već i u svom klasičnom ruhu, ona je jednostrana. A promatra li se pak u izopačenu

¹³ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka, Enciklika na početku papinske službe* (4. III. 1979.), Zagreb, 1985., br. 7.

¹⁴ Usp. Spas, u: Xavier LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, 1229; Walter KASPER, *Isus Krist*, Split, 1995., 189; Jean GALOT, *Isus osloboditelj. Soteriologija*, Đakovo, 1997.

obliku, onakvom kakvom ju je stvorila opća svijest, onda se ona pokazuje kao okrutan mehanizam koji je sve teže prihvatiti.«¹⁵

Kršćanski govor o spasenju svoj izvor ima u objavi, koja o spasenju govori na više načina. Ovisno o davanju prvenstva određenom soteriološkom govoru, razvile su se tijekom povijesti teološke misli brojne teorije o spasenju,¹⁶ od kojih ćemo se na neke ukratko osvrnuti, ponajprije imajući na umu u kakvom su odnosu sa slikom Boga. Izlaganje ćemo shematizirati oko četiri pristupa koji odražavaju tipove teološkog mišljenja te vode prema određenoj slici Boga.

2.1. Klasične soteriološke teorije i slika Boga

(1) *Teorija prosvjetljenja* polazi od shvaćanja povijesti spasenja kao »pedagoškog procesa« koji svoj vrhunac ima u Kristu, učitelju novog nauka koji primjerom, riječju i djelom uči kako vršiti volju Božju. Nasljedovanje Krista, sve do dara života, postaje proces »obnavljanja slike Božje u čovjeku« koja je narušena grijehom. Utjelovljenjem Logosa ostvarena je nova povezanost Boga i ljudi te je ljudska bogosličnost u Kristu obnovljena, a on kao Glava novog čovječanstva (*novi Adam*) daje novi početak. Dionišтво na toj novosti postiže se vjerom, pridruženjem Kristu po otajstvima (sakramentima) i ljubavlju. Taj novi početak ujedno je i *pobjeda nad đavolom*, koja se dogodila u borbi na križu, kad je Isus u poslušnosti sebe posve predao Ocu, koji mu je darovao život koji nadilazi smrt. Đavao je izgubio glavno sredstvo svoje moći, a to je strah od smrti. Život koji u Kristu Otac nudi svim ljudima je pobožanstvenjenje, odnosno dioništvo na onome što je Božje – život vječni.¹⁷

U takvom razmišljanju spasenje je povezano sa shvaćanjem da je čovjek ostvaren kad cjelovito participira na »prototipu čovječstva« a to je sam Krist, pa se govori o *mimesis*, odnosno *metexis* – svojevrsnom oponašanju Krista (pokristovljenju), koje je moguće po dinamičkom ali i ontološkom jedinstvu s Kristom. Krist nadilazi i nadvladava sve ono što je u povijesti grijehom »blokirano« te je spasenje ujedno i dovršenje stvaranja. Ostaje međutim otvoreno

¹⁵ Joseph RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, Zagreb, 2007, 230.

¹⁶ Usp. Gisbert GRESHAKE, *La trasformazione delle concezioni soteriologiche nella storia della teologia*, u: Leo SCHEFFCZYK (ur.), *Redenzione e emancipazione*, Brescia, 1975., 89–130; Jurgen VERBICK, *Soteriologie*, Düsseldorf, 1990.; iscrpno u: Bernard SESBOUE, *Gesù Cristo, l'unico mediatore. Saggio sulla rivelazione e la salvezza, 1. Problematica e rilettura dottrinale; 2. Racconti della salvezza: soteriologia narrativa*, Cinisello Balsamo, 1991. – 1994.

¹⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature, I*, Zagreb, 1976., 99–100 (Ignacije Antiohijski) i 435–443 (Irenej Lionski); Ivan BODROŽIĆ (ur.), *Apostolski oci, I*, Split, 2010., 42–90.

pitanje kako u logiku Božje pedagogije inkorporirati događaj križa? Je li Krist na križu »platio vragu cijenu našega spasenja«, ili ga je prevario kad je »zlo-upotrijebio vlast smrti koju nije imao nad Kristom«? U svakom slučaju ta teorija, utemeljena na otajstvu utjelovljenja (silaznoj kristologiji), posebno ističe dimenziju ljudske slobode i odgovornosti, kao i Božje očinske brige ne samo za poredak stvari nego za čovjeka koji je »njegova slika«.

(2) *Teoriju otkupiteljske žrtve* uvelike je razradio sv. Augustin, dakako u skladu sa svojom pesimističkom antropologijom, u kojoj ključnu ulogu igraju ljudsko grešno stanje (pala narav) i neupitno djelovanje Božje milosti. Od Adama pa nadalje svaki je čovjek »pod vlašću grijeha« (usp Rim 5,12-21) te je baštinik smrti kao kazne za grijeh. Od Adamova grijeha nadalje Sotona je zadobio vlast nad ljudima te su postali robovi grijeha i svih njegovih posljedica, do smrti vječne. Budući da rob ne može sam sebe otkupiti, potreban je netko tko će za njega platiti cijenu. Cijena kojom su svi ljudi otkupljeni od vlasti Sotone i oslobođeni od kazna i posljedica grijeha je Kristova smrt na križu. Svojim otkupiteljskim djelom Krist je postao naš Kyrios, Gospodin, gospodar, te smo služeći njemu uneseni u njegovu baštinu, koja je na zemlji Narod Božji, Crkva.

Da se ne bi pomislilo kako su Bog i Sotona na istoj razini i kako je riječ o nekoj vrsti trgovine, Augustin naglašava da je Kristova otkupiteljska žrtva čin Božje ljubavi prema nama te je prema tome najuzvišeniji i najsavršeniji čin apsolutno najveće vrijednosti. Tako se može reći da nam je Kristova žrtva zaslužila spasenje. Ostaje međutim pitanje primjene te zasluge, ovisi li ona o čovjeku ili pak o samoj Božjoj volji. Tu postaje problem radikalnost Augustinove pesimističke antropologije koja u konačnici niječe mogućnost slobode bez prethodnog poticaja Božje milosti, što je dovelo do velikih polemika i naglašavanja nauka o predodređenju. Može se slobodno reći da se na Zapadu »od Augustina nadalje nauka o spasenju preobrazila u nauku o milosti«¹⁸. Tako se razbukovala rasprava o dostatnoj milosti i pomalo oblikovala slika Boga koji spašava onoga koga hoće (pa makar to tumačili i teorijama o Božjem predznanju, ili »srednjem znanju«), što nas već odmiče od Isusova navještaja Boga kao milosrdnog Oca svih ljudi.

(3) *Teorija zadovoljštine* vjerojatno je najosporavanija od svih teorija o spasenju jer polazi od uspostave objektivnog reda kao nužne pretpostavke ostva-

¹⁸ Gisbert GRESHAKE, *L'uomo e la salvezza di Dio*, u: Karl Heinz NEUFELD (ur.), *Problemi e prospettive di teologia dogmatica*, Brescia, 1983., 279; Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, Split, 2006., 95–101.

renja zajedništva s Bogom, odnosno spasenja. Sveti Anselmo, u djelu *Cur Deus homo?*, pokušao je skolastičkom metodom razriješiti odnos Božje pravednosti i ljubavi.¹⁹ Teorija se oslanja na premisu da je grijeh uskraćivanje dužnog štovanja Bogu, koje mu po naravi stvari pripada, te uvreda koja mu je nanesena. A veličina uvrede mjeri se prema dostojanstvu onoga koji je uvrijeđen pa budući da je Bog neizmjeran, svaki grijeh mu nanosi neizmjernu uvredu. To što je grijehom Bogu uskraćeno treba nadoknaditi, odakle i pojam *satisfactio* (zadovoljština). Ali, može li čovjek pružiti Bogu neizmjernu nadoknadu? Jasno da ne može. Eto strahote: možemo nanijeti neizmjernu uvredu, ali ne možemo je ispraviti neizmjernom nadoknadom. Ipak, ovdje se sjetimo da ta tvrdnja nije bez temelja u našem iskustvu. Na primjer, mi smo sposobni ubiti, ali ne to i popraviti, jer nismo sposobni nikoga oživjeti!

Budući da ne dolikuje Bogu jednako tretirati pravednike i grešnike, jer bi tako sam postao nepravedan, za cjelovito spasenje grešnika nužno je ne samo oprostjenje nego i zadovoljština. Kako je riječ o neizmjernom dostojanstvu koje traži neizmjernu zadovoljštinu, može je dati samo onaj tko je i sam neizmjeran – sam Bog. Odatle nužnost utjelovljenja da Sin Božji, kao čovjek, dade Ocu zadovoljštinu za grijehe ljudi. Budući da je kao i svi ljudi dužan iskazati redovito štovanje Bogu Ocu, preostaje jedino slobodno prihvaćanje zamjeničke smrti kao nadoknade za grijehe, odnosno za uvrede koje su Bogu nanesene. Iako Isusovo slobodno prihvaćanje smrti Anselmo tumači kategorijom dara, žrtve ljubavi, ostaje gorak okus slike Boga koji je »zarobljen redom što ga je sam stvorio«. Sveti Toma Akvinski nastojat će ublažiti Anselmovu teoriju,²⁰ pa će ona dobiti čvrsto uporište u bogoštovlju i nauku Crkve. Tako Trident veli da nam je Krist »budući da smo bili neprijatelji, radi prevelike ljubavi kojom nas je ljubio, svojom presvetom mukom na drvu križa zaslužio opravdanje i za nas je dao zadovoljštinu Bogu Ocu«²¹. Iz svega toga ne može doli proizaći slika Boga koji je nedostupan u svojem dostojanstvu te više zaokupljen »uspostavom reda« nego zajedništvom milosrdne ljubavi. Joseph Ratzinger primjećuje da »pak nećemo moći zanijekati da savršeno logizirani božansko-ljudski pravni sistem, što ga je uspostavio Anselm, izobličuje perspektive, a osim toga svojom

¹⁹ Usp. ANSELMO CANTERBURYJSKI, *Zašto je Bog postao čovjekom?*, Zagreb, 2014.; Aldo STARIĆ, Isus Krist jedini spasitelj svijeta u tradiciji Katoličke crkve, u: Bonaventura DUDA – Jerko FUČAK – Adalbert REBIĆ – Vladimir ZAGORAC (ur.), *Isus Krist jedini spasitelj svijeta. Ekumenski zbornik*, Zagreb, 1984., 30–33.

²⁰ Usp. Toma AKVINSKI, *STh*, III, 46, 1.

²¹ Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN (ur.), *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 1529.

neumoljivom logikom stavlja Božju sliku u stravično osvjetljenje²² koje ima i značajne ekumenske implikacije.²³

(4) *Teorija kazne*, još radikalnija od teorije zadovoljštine, pripisuje se Martinu Lutheru, koji svoje razmišljanje oslanja na načelo pravednosti. Naime, oprostjenje nije dovoljno jer se njime ne popravljaju ono što je narušeno. Grijeh narušava objektivni moralni red te stoga zahtijeva kaznu, koju bi po pravednosti trebao podnijeti onaj tko je zgriješio, to jest prekršio red. Kako bi pravedna kazna za grijeh ljudi bila smrt, odnosno uništenje, da se to ne bi dogodilo Krist uzima na sebe pravednu kaznu koju je čovječanstvo svojim grijesima zaslužio. U tom smislu on tumači govor o Isusovu »prokletstvu« (Gal 3,13) i »Njega koji ne okusi grijeha, Bog za nas grijehom učini da mi budemo pravednost Božja u njemu« (2 Kor 5,21). Stoga Kristovu patnju na križu treba pripisati samom Bogu – to je ključ Lutherove »teologije križa«. ²⁴ Opravdanje od kazne kao posljedice naših grijeha dolazi nam, dakle, od Kristove muke i smrti, koja nas je oslobodila na način da nam se kazne više »ne ubrajaju«. To još ipak ne znači da će svi biti spašeni, nego samo oni koje Bog po svojoj volji »ogrne plaštem Kristovih zasluga«.

Takvo razmišljanje otvara mnogo pitanja, počevši od slike Boga kao nemilosrdnog suca koji traži izvršenje kazne, pa makar to bila smrt Sina. Zatim slijedi pitanje je li veća nepravda kazniti nevinoga umjesto grešnika, čak i ako se sam toj kazni podlaže? Antropološki pesimizam posvemašnje ljudske grešnosti nije očito došao na manje Kristovom smrću pa subjektivna primjena takvog objektivnog spasenja ostaje u domeni čiste Božje samovolje. Bog u toj teoriji spasenja po kazni nevinoga daleko je od Isusova navještaja milosrdnog Oca.²⁵

²² Joseph RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, 232.

²³ Tako pravoslavni teolog Dumitru STANILOE piše: »Pravoslavna Crkva smatra da se spasenje ne završava Kristovom smrću na križu, kao pravna protuvrijednost uvredi koju je čovječanstvo nanijelo Bogu, nego u sjedinjenju Raspetog i uskrslog Krista s ljudima koji vjeruju u njega, da bi i oni mogli umrijeti grijehu i uskrsnuti. Prema tome, ono pridaje veliku važnost Tajnama u rasporedbi (domostroju, ekonomiji) spasenja, kao sredstvima kroz koje se ostvaruje to sjedinjenje ljudi s Kristom«, Dumitru STANILOE, *Pravoslavna dogmatika*, III, Sremski Karlovci, 1997., 3.

²⁴ Usp. Walter von LÖWENICH, *Luthers theologia crucis*, Witten, ⁵1967.; Brunero GHERARDINI, *Theologia crucis. L'eredità di Lutero nell'evoluzione teologica della Riforma*, Roma, 1978.; Jürgen MOLTSMANN, *Der gekreuzigte Gott*, München, 1972., 33–70.

²⁵ Usp. Walter KASPER, *Isus Krist*, 121–122.; Walter KASPER, *Milosrđe*, 157–159.

2.2. *Suvremeni teološki pristupi spasenju*

Iako nam nije moguće razrađivati govor o spasenju u različitim filozofsko-teološkim raspravama novijega doba, zbog utjecaja koji su polučile treba ipak spomenuti značajne *teorije ljudskog samo-ostvarenja* po Isusovu primjeru, kako možemo nazvati govor o spasenju koji »zaboravlja nebo« i ostaje na razini ovostranosti.²⁶ Kristovo djelo bilo bi objava etičkog nauka kojim on ne spašava nego »stimulira na humanističko-moralnom planu« kako bi pojedinac i zajednica napredovali u očovječenju (mišljenje G. E. Lessinga i I. Kanta). Za G. H. W. Hegela Kristov događaj je dio dijalektičkog procesa (na križu Bog postaje jedno sa svojom suprotnošću – smrću) kojemu je podvrgnuta ljudska i božanska povijest. Za F. Schleiermachera Isus Krist je prototip čovjeka oslobođene samosvijesti koji k sebi privlači ljude da bi se »u jedinstvu s njim potpuno ostvarili«. Protestantska liberalna teologija Kristov događaj svela je na njegovu poruku ljubavi kao načelo ljudskog djelovanja koje vodi, u hipotetskoj budućnosti, ostvarenju kraljevstva Božjega na zemlji pobjedom dobra nad zlom. Spasenje je ovozemaljska kategorija, poistovjećena s ostvarenjem društvenog napretka i dosegnućem višeg stupnja slobode.²⁷ Tu se čini da se dogodio povratak radikalnom pelagijanizmu: osim slobode i dobrog primjera više nam ništa ne treba, ni oprostjenje ni milosrđe. Pokazalo se, međutim, da na taj način nisu ljudi postali više braća, nego još više *homo homini lupus*. Ipak, postoje i ozbiljna nastojanja da se kršćanski govor o spasenju produbi i koliko je moguće poveže s konkretnošću kršćanskog života.

(1) *Spasenje po Božjoj autokomunikaciji* polazi od ideje da je Sin Božji uzeo ljudsku narav ne kao stvar nego, kako veli Karl Rahner, kao transcendentalnu stvarnost, to jest kao ono što čovjeka u njegovoj najdubljoj biti i u njegovoj cjelini čini čovjekom.²⁸ Budući da čovjek posjeduje transcendentalnu strukturu koja mu omogućuje primiti ono što ga nadilazi (milost), tako mu je moguće i primiti Boga preko Kristova čovještva, te u Isusu iz Nazareta naći odgovore na sva ljudska pitanja, koja se pak mogu svesti na tri: pitanje značenja bezuvjetne ljubavi (sebedarja); pitanje bez/smisla smrti (križa); pitanje obećane budućnosti (uskrsnuća). Budući da je Isus Krist »neopozivo djelo Božje« u kojemu Bog nikada neće prestati biti čovjekom i »neopozivi odgovor Boga« čovjeka Isusa

²⁶ Prema: Gisbert GRESHAKE, *La trasformazione delle concezioni soteriologiche nella storia della teologia*, 121–130.

²⁷ U tom pravcu ide i takozvana »crnačka teologija«. Usp. Rosino GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, Zagreb, 1999., 383–414.

²⁸ Usp. Karl RAHNER, *Temelji kršćanske vjere, Uvod u pojam kršćanstva*, Rijeka, 2007.

iz Nazareta, za Rahnera je objektivni događaj spasenja najprije ono što Kalcedonski koncil definira kao *hipostatsko sjedinjenje* Boga i čovjeka u Isusu Kristu. Drugim riječima rečeno: mi smo spašeni jer je onaj čovjek koji je jedan od nas (Krist) spašen od Boga (izbavljen od smrti vječne) i jer je tako Bog stvarno i neopozivo uprisutnio u ovome svijetu na povijesni način svoju spasenjsku volju koja preko milosti učinkovito djeluje u čovjeku.

Rahnerov je izričaj filozofski i teološki kompleksan pa je njegove ideje teško sažeti. Ipak, vjeran svojoj transcendentalnoj antropologiji, trudi se ostati kršćanski autentičan i teološki blizak novozavjetnoj soteriologiji, vodeći uvijek računa da je biblijski govor o spasenju slikovit, obilježen određenom kulturom i antropologijom te ga stoga treba, smatra on, prereći u novim kategorijama. Za Rahnera je bitno shvatiti nekoliko dimenzija spasenja, a to su: slobodni milosni karakter Božjeg otkupljenja koji smjera ostvarenju ljudske slobode; potom shvaćanje da otkupljenje podrazumijeva spasenje cijelog čovjeka u njegovoj povijesnosti i transcendentnosti; tvrdnju da je spasenje u konačnom Božjem sebedarju, nadilasku ljudske grešnosti u Isusu Kristu kojim se povijest otvara eshatološkoj stvarnosti, uskrsnuću i vječnosti.²⁹

(2) *Spasenjem iz budućnosti* mogla bi se nazvati soteriološka shema protestantskog teologa Jürgena Moltmanna koji, kako sam veli, piše »teologiju nakon Auschwitzta«. U svojoj *Teologiji nade*, poslije dopunjenoj djelima *Razapeti Bog* i *Crkva u snazi Duha*,³⁰ usredotočuje se prvo na značenje Kristova uskrsnuća za naše spasenje, a potom i na spasenjsko značenje njegove smrti, u čemu je blizak J. B. Metzju.³¹ Jednostavno rečeno, budući da kršćanska vjera ispovijeda da je Isus pravi Bog i pravi čovjek, »na križu trpi Bog u Isusovoj patnji, Bog umire na križu i to da bismo mi živjeli i uskrsnuli u njegovu budućnost«³². To znači da Bog ne ostavlja čovjeka samoga te je s njim solidaran čak i u smrti. Ta Božja solidarnost ne bi bila potpuna kada ne bi svoj učinak polučila u izbavljenju od smrti, u uskrsnuću. Bog, koji »živi povijest sa svijetom« u tu istu povijest unio je Kristovim uskrsnućem eshatološku novost, već sada budući život. Stoga, misli Moltmann, objektivno događaj spasenja u Kristovu križu i uskrsnuću

²⁹ Usp. Karl RAHNER, Kršćansko razumijevanje otkupljenja, u: Karl RAHNER, *Teološki spisi. Izbor*, Zagreb, 2008., 174–190.

³⁰ Usp. Jürgen MOLTSMANN, *Theologie der Hoffnung*, München, 1964.; Jürgen MOLTSMANN, *Der Gekreuzigte Gott*, München, 1972.; Jürgen MOLTSMANN, *Kirche in der Kraft des Geistes*, München, 1975.

³¹ Usp. Johann Baptist METZ, *Memoria passionis. Provokativni spomen u pluralističkom društvu*, Zagreb, 2009.

³² Jürgen MOLTSMANN, *Raspeti Bog*, Rijeka, 2005., 251.

ne trebamo promatrati tek kao žrtveni prinos ili čin zamjeničke zadovoljštine, nego kao »otvaranje budućnosti«, odnosno kao djelo Božje solidarnosti s trpećima i otvaranje prostora eshatološkoj stvarnosti zajedništva s Bogom.

Unatoč i osobnom iskustvu strahotnoga zla Drugoga svjetskog rata, Moltmann ostaje optimističan glede spasenja, što opravdava iskazom vjere: Bog je ljubav! Kršćanski govor o spasenju govor je o objavi Božje ljubavi u Isusu Kristu, o Božjoj zauzetosti u povijesti, a sve s jednim ciljem: obnoviti sve u Kristu, uspostaviti zajedništvo svega stvorenoga snagom Duha Svetoga.³³ To je bio razlog koji je Moltmanna odveo od »političke teologije« do »teologije ekologije«.

(3) *Spasenje je oslobođenje*, i to cjelovito, konkretno, povijesno, sveobuhvatno, ekonomsko i društveno – postavke su teologije oslobođenja.³⁴ Povijest svijeta je povijest grijeha i nepravde, ali i povijest spasenja. Ne smije se zaboraviti da se teološka kategorija grijeha odnosi i na nepravdu i na sve vrste tlačiteljskih struktura. Bog je postao čovjekom, veli Gustavo Gutierrez, ne samo da nas oslobodi od grijeha kao otuđenja od Boga nego također da nam pokaže put povijesnog oslobođenja od svih okova zla. Krista je temeljno opredjeljenje za siromahe, iz poslušnosti Ocu, odvelo na križ, a njegovo uskrsnuće očituje pobjedu nad grešnim strukturama koje su ga odvele u smrt. Vjernik je pozvan uključiti se u Kristovo djelo spasenja pa je »svaki napor da se izgradi pravedno i slobodno društvo [...] već spasenjsko djelo, iako još nije potpuno spasenje«³⁵. Krivo je dakle spasenje sužavati na čisto »religiozni vid«.

Kongregacija za nauk vjere u *Uputi o nekim aspektima Teologije oslobođenja* ipak kaže: »Evandjelje Isusa Krista je poruka slobode i snaga oslobođenja [...] Oslobođenje je ponajprije i poglavito od osnovnog ropstva grijehu. A svrha i krajnji cilj mu je sloboda djece Božje, dar milosti. Ono kao logičku posljedicu zahtijeva oslobođenje od različitih robovanja kulturne, gospodarske, društvene i političke naravi, što sve – u konačnici – izvire iz grijeha; to su ujedno i zapreke što priječe ljudima da žive u skladu sa svojim dostojanstvom. Stoga je nužan preduvjet teološkog razmišljanja o oslobođenju jasno lučiti ono što je u njemu bitno od onoga što je samo njegova posljedica. Naime, suočeni s težinom problema, neki su jednostrano prenasglasili oslobođenje od robovanja

³³ O tome više u: Ante MATELJAN, Soteriološka misao Jurgena Moltmanna, u: *Crkva u svijetu*, 26 (1991.) 4, 230–251.

³⁴ Usp. Jon SOBRINO, *Christology at the Crossroads*, London, 1973.; Leonardo BOFF, *Jesus Christus libertador*, Petropolis, 1972.

³⁵ Gustavo GUTTIERREZ, *Teologija oslobođenja*, Zagreb, 1980., 201.

zemaljske i vremenite naravi, pa u drugi plan stavljaju oslobođenje od grijeha te mu stoga praktički ne pridaju pravo značenje što mu zapravo pripada.«³⁶

Dakako da u toj perspektivi dominira slika Boga kao osloboditelja, što je osobito značajno u društvima koja posebno osjećaju grijeh kao dio tlačiteljskih struktura. »Grijeh iziskuje korjenito oslobođenje, a to oslobođenje nužno uključuje i političko oslobođenje. Jedino ako se sudjeluje u političkom procesu oslobođenja moći će se pokazati da je temeljno otuđenje prisutno i u svim pojedinačnim otuđenjima«³⁷, piše Gutierrez. Tako se ima dojam da je ovdje više istaknuta slika Boga kao reformatora, a djelomice i kao u ratnika, nego milosrdnog Oca, koji spašava sve, pozivajući na obraćenje i potlačene i tlačitelje.

(4) *Spasenje je djelo ljubavi*, ističe Gerald O'Collins, primjenjujući analizu same ideje ljubavi na Kristovo djelo spasenja. Naime, ljubav nadilazi racionalno tumačenje te je stvaralački čin slobode. Ljubav prihvaća, potvrđuje i odobrava one koje ljubi. Ljubav nadilazi smrt, ona oslobađa, liječi rane i stvara ljepotu. Ljubav očituje osobu i oslobađa, spašava i pomiruje jer se zbiva u uzajamnosti. Ljubav sjedinjujući potvrđuje osobu i njezin identitet te donosi radost. Zapravo, ljubav je poput zagrljaja. Da bi zagrlio, moraš omogućiti da te se zagrlji.³⁸ Ako se analiza ideje ljubavi primijeni na Boga i na Kristovu osobu i događaj, vidimo da se sve dimenzije ljubavi tu ostvaruju, dakako na paradoksalan način. Stoga je opravdana tvrdnja u Prvoj Ivanovoj poslanici: »Tko ne ljubi, ne upozna Boga jer Bog je ljubav« (1 Iv 4,8).

Prigovor takvom gledanju je u tome da se radi o pokušaju da se »križ obuče u ruže«. A križ i dalje ostaje strahotan. No, ako prihvatimo činjenicu da »ljubav i boli«, jer je moguća jedino u istinskoj slobodi koja ostavlja otvorena vrata i neprihvatanju, slika postaje jasnija. Međutim, ta nas slika Boga ljubavi uvodi u paradoks Božje povijesti s ljudima, onaj paradoks kojega su se mnogi nastojali riješiti krojeći raznovrsne »teorije o spasenju«. Bog taj paradoks nadilazi stvarnošću uskrsnuća koje postaje i ostaje temelj očitovanja Božje ljubavi u Kristu,³⁹ koju je u vremenu Crkve moguće uočiti samo indirektno, ali će se posve očitovati u eshatonu.

³⁶ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Uputa o nekim aspektima Teologije oslobođenja*, Zagreb, 1985., 5–6.

³⁷ Gustavo GUTIERREZ, *Teologija oslobođenja*, 199.

³⁸ Usp. Gerald O'COLLINS, A na kraju ljubav, u: *Crkva u svijetu*, 28 (1993.) 4, 371–384.

³⁹ To je u konačnici zaključak istraživanja teologije uskrsnuća. Usp. Gerald O'COLLINS, *Gesù risorto. Un'indagine biblica, storica e teologica sulla risurrezione di Cristo*, Brescia, 1989.

Na kraju ovoga govora o različitim teorijama o spasenju i slici Boga koja je s tim povezana, zaključimo mišlju sv. Ivana Pavla II., koji u *Prijeći prag nade* piše: »Kršćanska soteriologija je soteriologija punine života. Nije samo soteriologija istine otkrivena u objavi, nego je, istodobno, i soteriologija ljubavi. U određenom smislu ona je prije svega soteriologija božanske ljubavi.«⁴⁰ Svako teološko promišljanje o spasenju koje bi reduciralo, a pogotovo ako bi isključivalo Božju ljubav, ne bi bilo samo nedostatno nego i nekršćansko.

3. Drugi vatikanski koncil i Božje milosrđe

Čitajući sustavno kazalo u najnovijem izdanju *Dokumenata Drugoga vatikanskog koncila*, vjerojatno ćemo se začuditi kad otkrijemo da uopće nije naveden pojam »milosrđe« (*misericordia*). Međutim, u sustavnom kazalu pod točkom F. »Bog opravdava i posvećuje čovjeka, obrađene su četiri teme, a to su: Sveopće Božje spasenje; Opravdanje grešnika po milosti Božjoj; Opravdani čovjek ostaje ugrožen; Božja milost i čovjekova sloboda.« Zaustavit ćemo se na dvama glavnim vidovima koja posebno upućuju na Božje milosrđe, a to su Božja volja za spasenje svih ljudi i Isus Krist kao »punina Božjega milosrđa«⁴¹.

3.1. Sveopće Božje spasenje

Objava Božjeg milosrđa potvrđena je objavom sveopće spasenjske volje Božje,⁴² koja se ne temelji na ljudskim zaslugama nego na Božjoj dobrohotnosti i milosti (usp. LG 43,1). Izrael je kao izabrani narod znak te Božje volje za spasenje svih ljudi, koja se u punini očitovala u Isusu Kristu, koji je Otkupitelj svih ljudi.⁴³ Crkva je posrednica Božjeg spasenja po bogoštovlju i sakramentima, riječi i služenju.⁴⁴

⁴⁰ IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Zagreb, 1984., 94.

⁴¹ Tekstovi Drugoga vatikanskog koncila su navođeni prema novom prijevodu: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Zagreb, 72008.

⁴² Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium*. *Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 16,1, u: *Dokumenti* (dalje: LG); DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate*. *Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama* (28. X. 1965.), br. 1,2, u: *Dokumenti* (dalje: NA); DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Ad gentes*. *Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve* (7. XII. 1965.), br. 3, u: *Dokumenti* (dalje: AG).

⁴³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum*. *Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1965.), br. 2, 15, 17, u: *Dokumenti* (dalje: DV); AG 1–7; DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes*. *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 45, u: *Dokumenti* (dalje: GS).

⁴⁴ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium*. *Konstitucija o svetoj liturgiji* (4. XII. 1963.), br. 102–108, u: *Dokumenti* (dalje: SC); GS 1, 48; LG 26; DV 1, 10, 11 i dr.

Naum spasenja obuhvaća one koji priznaju Stvoritelja, koji tragaju za njim u sjenama i slikama, koji bez vlastite krivnje ne poznaju Krista a ipak za Bogom iskreno tragaju i nastoje ispuniti njegovu volju. Središnji tekst o sveopćoj spasenjskoj volji Božjoj nalazi se u *Lumen gentium*: »Napokon su i oni, koji nisu primili evanđelje, na različite načine usmjereni Božjem narodu. U prvom redu, dakako, onaj narod kojemu su bili dani savezi i obećanja i iz kojega je potekao Krist po tijelu (usp. Rim 9,4-5), narod po izabranju zbog otaca vrlo drag: Bog se, naime, ne kaje za svoje darove ni za svoj poziv (usp. Rim 11,28-29). No naum spasenja obuhvaća i one koji priznaju Stvoritelja, među koje pripadaju u prvom redu muslimani; priznavajući da drže Abrahamovu vjeru, oni se s nama klanjanju Bogu jedinomu i milosrdnomu, koji će suditi ljude na Sudnji dan. Bog nije daleko ni od onih koji u sjenama i slikama tragaju za nepoznatim Bogom jer on daje svima život i dah i sve (usp. Dj 17,25-28), a kao Spasitelj on hoće spasiti sve ljude (usp. 1 Tim 2,4). Vječno spasenje mogu, naime, postići i oni koji bez krivnje ne poznaju Kristovo evanđelje i njegovu Crkvu, a ipak iskrena srca tragaju za Bogom te pod utjecajem milosti nastoje djelom ispuniti njegovu volju koju su spoznali po glasu savjesti. Božanska Providnost ne uskraćuje pomoć potrebnu za spasenje ni onima koji bez svoje krivnje još nisu došli do izričitog priznanja Boga te nastoje, ne bez božanske milosti, ispravno živjeti. Sve dobro i istinito, što se kod njih nalazi, Crkva smatra pripravom za evanđelje i danim od Onoga koji rasvjetljuje svakoga čovjeka kako bi napokon imao život« (LG 16).

Iako slične misli nalazimo i u drugim dokumentima, posebno se vrijedi osvrnuti na Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve *Ad gentes*, gdje stoji: »Ovaj sveopći Božji naum o spasu ljudskog roda ne ostvaruje se samo takoreći skriveno u duši ljudi ili u nastojanjima, takoreći religijskima, kojima ljudi na mnogo načina traže Boga, 'ne bi li ga možda napipali ili našli, premda nije daleko ni od koga od nas' (Dj 17,27); ova nastojanja trebaju rasvjetljenje i okrepju, premda prema dobrostivoj odluci providonosnog Boga mogu pokatkad služiti kao odgojni put k pravome Bogu ili kao evanđeoska priprava. Bog je odlučio ući u ljudsku povijest na nov i konačan način da uspostavi mir i zajedništvo između sebe i ljudi te da uredi bratsko drugovanje među ljudima – i to grješnicima – šaljući svojega Sina u našem tijelu, da po njemu istrigne ljude iz vlasti tame i Sotone i da u njemu pomiri svijet sa sobom. Njega je dakle, po kome je stvorio svjetove, podstavio baštinikom svega, da u njemu sve obnovi« (AG 3).⁴⁵

⁴⁵ Za komentar usp. Emanuelle TESTA, Una salvezza per tutti. La volontà salvifica universale di Dio. Il piano salvifico e universale di Dio in Gesù Cristo, u: *La salvezza oggi*, Roma, 1989., 151–155.

Božje spasenje ostvareno i ponuđeno u Isusu Kristu ne dokida ljudsku slobodu koja se međutim u potpunosti može ostvariti tek uz pomoć Božje milosti, odnosno u otvorenosti poticajima Duha Svetoga koji vode vjeri. Iako čovjek trajno ostaje ugrožen zlom, Bog ga u svojem milosrđu ne ostavlja, nego mu svojom milošću pomaže da nadvlada zlo. O tome Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* govori na više mjesta o milosrđu, kad tematizira odnos slobode i grijeha (usp. GS 13), ostvarenje slobode uz pomoć milosti (usp. GS 17), odnos slobode i društva (usp. GS 25) te ljudske djelatnosti pod utjecajem grijeha (usp. GS 37).

Dovoljno je istaknuti kako *Gaudium et spes* povezuje ostvarenje autentične slobode s Božjom milosnom pomoći: »Čovjek se može samo u slobodi okrenuti prema dobru. Tu slobodu naši suvremenici uvelike cijene i strastveno za njom tragaju. I s pravom! Ali često je promiču na krivi način, kao dopuštenje da se čini sve, samo ako godi, pa i zlo. Prava je, pak, sloboda izniman znak božanske slike u čovjeku. Bog je, naime, htio čovjeka prepustiti rukama njegove vlastite odluke, tako da iz vlastite pobude traga za svojim Stvoriteljem te da, prijanjajući uz njega, slobodno prisprije do potpuna i blažena savršenstva. Dostojanstvo čovjeka, dakle, zahtijeva da postupa prema svjesnom i slobodnom izboru, to jest osobno iznutra potaknut i vođen, a ne prema unutarnjem slijepom nagonu ili pukome vanjskom pritisku. Čovjek postiže to dostojanstvo kada, oslobađajući se svake zarobljenosti strastima, slobodnim izborom dobra ide prema svojem cilju te si djelotvorno pametnim nastojanjem priskrbljuje prikladna pomoćna sredstva. Čovjekova sloboda, ranjena grijehom, može tu usmjerenost prema Bogu učiniti potpuno djelotvornom samo pomoću Božje milosti. Svatko će, pak, morati pred Božjim sudištem položiti račun o svome životu, već prema tome je li činio dobro ili zlo« (GS 17).

3.2. *Isus Krist – »punina Božjega milosrđa«*

Božje je spasenje svim ljudima ponuđeno u Isusu Kristu. Polazeći od novoza- vjetnog nauka o posredništvu spasenja i tvrdnje da je Isus Krist »jedini po- srednik između Boga i ljudi« (usp. 1 Tim 2,5), posrednik i punina božanske objave, Koncil jednostavno izriče na više od četrdeset mjesta istinu vjere da je Isus Krist Otkupitelj svih (usp. SC 48; LG 2, 3, 5, 8, 9; AG 3, 5, 7, 8, i dr.). Stoga, »svjedočeći i izlažući vjeru svega naroda Božjeg što ga je Krist otkupio, ne može rječitije dokazati svoju povezanost, poštovanje i ljubav prema cijeloj ljudskoj obitelji u koju je Božji narod smješten negoli tako da s njome započne razgovor o tim različitim problemima, donoseći svjetlo izneseno iz evanđelja te stavlja-

jući ljudskom rodu na raspolaganje one spasonosne sile koje sama Crkva pod vodstvom Duha Svetoga prima od svojega Utemeljitelja. Valja naime spasiti ljudsku osobu i obnoviti ljudsko društvo. Stoga će stožerom svega našega izlaganja biti čovjek – i to jedan i cijeli, s dušom i tijelom, sa srcem i savješću, s umom i voljom«. – Crkva tako želi – »pod vodstvom Duha Branitelja nastavljati djelo samoga Krista, koji je došao na svijet da svjedoči za istinu; da spasi, a ne da sudi; da služi a ne da bude posluživan« (GS 3).

Ako bismo željeli u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila tražiti poticaje za inicijativu pape Franje o Jubileju milosrđa, sigurno bismo ih mogli naći upravo u navedenom tekstu iz *Gaudium et spes*. Naime, stožer njegova izlaganja o Božjem milosrđu također je čovjek i to u konkretnosti i zajedništvu života. I to, da ne bude zabune, najprije Isus iz Nazareta, kao pravi i potpuni čovjek, još više, kao mjera svakog čovječstva, te neodvojivo i kao Krist, Sin Božji, kao mjera punine Božjega milosrđa. »Slijedeći Gospodina Crkva je pozvana izljevati njegovo milosrđe na sve koji se priznaju grješnicima, odgovornima za učinjeno zlo, koji se osjećaju potrebni oprostjenja. Crkva nije na svijetu da osuđuje, nego da omogući susret s onom dubokom ljubavlju koja je Božje milosrđe.«⁴⁶

4. Poslijekoncilski pomaci

Kao potkrepu stvarnih promjena koje su se zbile na temelju Drugoga vatikanskog koncila, navest ćemo dva primjera koji zorno prikazuju »fazni pomak« u liturgijskom izričaju i u teološkom promišljanju otajstva spasenja u Isusu Kristu. Iz obnovljene liturgije pogledat ćemo novu formulu sakramentalnog odrješenja i nove euharistijske molitve, a iz teološkog promišljanja način govora o spasenju u dvama dokumentima *Katekizmu Katoličke Crkve* i u dokumentu Međunarodne teološke komisije *O nekim pitanjima Teologije otkupljenja*.

4.1. Formula sakramentalnog odrješenja

Predkoncilska formula sakramentalnog odrješenja usredotočena je ponajprije na vlast oprastanja grijeha u svim njezinim eklezijalnim vidovima te izražava nauk Tridentskog koncila o sakramentu pokore. To se lijepo vidi u liturgijskom obredu (*Ordo paenitentiae*), što ga je promulgirao papa Pavao V. godine 1614. i koji je bio na snazi sve do liturgijske obnove nakon Drugoga vatikan-

⁴⁶ FRANJO, *Božje je ime Milosrđe*, 67.

skog koncila! Obrednik Pavla V. će kanonski i liturgijski (rubrikama) precizno urediti način slavljenja sakramenta pokore (ispovijedi) tako da se u praksi neće mijenjati tri i pol stoljeća. Tridentiski koncil odrješenje tumači kao sudbeni čin, ali u analoškom smislu (*ad instar*, poput), kao jednu vrst presude po vlasti reda i jurisdikcije, u kojemu se ne događa sudska istraga nego samooptuživanje, a poznavanje stanja grešnika pomaže u određivanju i primjeni »lijeka« te presuda nije nikada osuđujuća, nego oslobađajuća (usp. DH 1684 – 1688).

Formula odrješenja, uvijek izgovarana na latinskom jeziku glasi: »Misereatur tui omnipotens Deus, et dimissis peccatis tuis, perducatur te ad vitam aeternam. Amen. Indulgentiam, absolutionem et remissionem peccatorum tuorum tribuat tibi omnipotens et misericors Dominus. Amen. Dominus noster Iesus Christus te absolvat: et ego auctoritate ipsius te absolvo ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti, in quantum possum, et tu indiges. Deinde ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris, et Filii et Spiritum Sancti. Amen.«

S druge strane, *Red pokore* Pavla VI. iz 1974. godine ovako uvodi u temu odrješenja: »Grješniku koji je služitelju Crkve u sakramentalnoj ispovijedi očitovao svoje obraćenje, Bog udjeljuje svoje oprostjenje znakom odrješenja. Tako se dovršuje sakrament pokore. Jer – u skladu s Božjom rasporedbom po kojoj se ljudima vidljivo pojavilo čovjekoljublje i dobrostivost Spasitelja našega, Boga – Bog hoće da nam po vidljivim znakovima dijeli spasenje i iznova obnavlja iznevjereni Savez. Dakle, po sakramentu pokore Otac prima sina koji mu se vraća. Krist uzimlje na svoja ramena izgublenu ovcu i vraća je u ovčinjak. A Duh Sveti nanovo posvećuje svoj hram ili se potpunije u njem nastanjuje. To se napokon očituje u obnovljenom odnosno revnijem sudjelovanju kod stola Gospodnjega, gdje sinu koji se vraća iz daleka, biva veliko veselje na gozbi Crkve Božje.«⁴⁷

Katekizam Katoličke crkve naglašava kako »Obrazac odrješenja upotrebljavan u latinskoj Crkvi, izražava bitne elemente ovog sakramenta: milosrdni Otac izvor je svakog oprostjenja. Po Pashi svoga Sina i daru svoga Duha te po molitvi i služenju Crkve, on izvršuje pomirenje grešnika.«⁴⁸ Obrazac odrješenja na latinskom glasi: »Deus, Pater misericordiarum, qui per mortem et resurrectionem Filii Sui mundum Sibi reconciliavit et Spiritum Sanctum effudit in remissionem peccatorum, per ministerium Ecclesiae indulgentiam tibi tribuat et pacem. Et ego te absolvo a peccatis tuis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.«

⁴⁷ RIMSKI OBREDNIK, *Red pokore*, Zagreb, 2009. (popravljeni i dopunjeni izdanje), Prethodne napomene, 6d.

⁴⁸ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, 1994., br. 1449 (dalje: KKC).

Na hrvatskom jeziku je, nažalost, različito preveden u dvama izdanjima *Reda pokore*. Dok u prvom izdanju stoji: »Bog, milosrdni Otac, pomirio je sa sobom svijet smrću i uskrsnućem svojega Sina, i izlio je Duha Svetoga za otpuštenje grijeha. Neka ti po služenju Crkve on udijeli oprostjenje i mir. I ja te odrješujem od grijeha tvojih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.«

Obnovljeno izdanje iz 2009. godine donosi preformulirani obrazac: »Bog, Otac milosrđa, koji je smrću i uskrsnućem svojega Sina pomirio sa sobom svijet i izlio Duha Svetoga za otpuštenje grijeha, neka ti po službi Crkve udijeli oprostjenje i mir. I ja te odrješujem od grijeha tvojih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.«⁴⁹

Zapadna Crkva upotrebljava indikativni oblik molitve odrješena dok bizantska liturgija poznaje više obrazaca odrješena, molbene (deprekativne) naravi, koji izvanredno dobro izražavaju otajstvo oprostjenja: »Bog, koji je po proroku Natanu oprostio Davidu kad je priznao svoje grijeha, i Petru kad je gorko zaplakao, i preljubnici kada mu je suzama oprala noge, te farizeju i rasipniku, taj isti Bog neka ti oprost, po meni grešniku, u ovom i u drugom životu, i neka te ne osudi kada se pojaviš pred njegovim strašnim sudom – on koji je blagoslovljen u vijeke vjekova. Amen« (KKC 1481).⁵⁰

4.2. Nove euharistijske molitve

Ako ijedno sakramentalno slavlje duboko odražava kršćansku sliku Boga, onda je to euharistija. Tu zaista vrijedi drevno načelo: *lex orandi – lex credendi*. Predkoncilska slika Boga, u sukladnosti s predominantnim modelima u teologiji spasenja, usko je u rimskoj liturgiji bila povezana s teologijom žrtve, odnosno zadovoljštine. Budući da je to ipak tek jedan, mada neizostavan vid govora o Kristovu spasenju, već prvi koncilski dokument *Sacrosanctum concilium* ističe: »Naš je Spasitelj na Posljednjoj večeri, one noći kad je bio predan, ustanovio euharistijsku žrtvu svojega tijela i svoje krvi da time kroz stoljeća uvijekveći žrtvu na križu, dok ponovo ne dođe, te da tako svojoj ljubljenoj Zaručnici Crkvi povjeri spomen-čin svoje smrti i svojega uskrsnuća: sakrament dobrote, znak jedinstva, svezu ljubavi, vazmenu gozbu u kojoj se Krist blaguje, duša se napunja milošću i daje nam se zalag buduće slave« (SC 47). Iako se

⁴⁹ RIMSKI OBREDNIK, *Red pokore*, br. 45.

⁵⁰ O teološkom sadržaju odrješena više u: Ante MATELJAN, Teologija pomirenja u sakramentalnom odrješenu, u: *Crkva u svijetu*, 27 (1992.) 3, 112–123. O Božjem milosrđu u sakramentu pokore prema obredu pomirenja u Istočnim crkvama vidi: Basilio PETRÀ, *La penitenza nelle Chiese Ortodosse. Aspetti storici e sacramentali*, Bologna, 2005.

u nabranjanju svega što je potrebno preraditi u Redu mise (usp. SC 50–58) ne spominje euharistijska molitva, vrlo brzo se pokazalo da je uvođenje novih, odnosno »starih« euharistijskih molitava doista nužno.

Naš vrsni teolog Tomislav Janko Šagi-Bunić, u predavanju »Misni kanon kao književna vrsta«, održanom na Teološko-pastoralnom tjednu 1968. godine,⁵¹ prije promulgacije novoga *Reda Mise* Pavla VI., pišući o rimskom kanonu, koji je dotad bio jedina euharistijska molitva (anafora) u rimskom obredu, ovako veli: »Rimski kanon (je) prije svega žrtvena molitva, to jest u njemu dominira ideja *prinošenja*, to je tekst po kojemu se Euharistija prvenstveno predstavlja kao *žrtva*. Hipolitova je anafora više anamnetička, to jest njome dominira misao memorijala, anamneze. Opet druge anafore, naročito istočne, stavljaju u prednji plan ideju *iskazivanja hvale* i zahvaljivanja (*sacrificium laudis*). Po sebi se razumije da bi bolja anafora bila ona koja bi te strukturalne elemente harmoničnije integrirala, ali se isto tako samo po sebi razumije da bi takav novi tekst bio gori ako bi iz želje za sustavnošću i usklađenjem različitih elemenata nastala gola i suhoparna formula, mjesto živog i snažnog književnog djela. Bogatstvo euharistijskog misterija tako je veliko da ne mora i ne može cjelovito biti izraženo u svakoj anafori. Zato postoji opravdanje da se u celebraciji upotrebljava više anafora koje će se međusobno nadopunjavati.«⁵²

Šagi-Bunić dalje naglašava kako se ne smije zaustaviti na »nizanju gotovih izričaja iz raznih starih anafora: takav krpež možda bi dokazivao erudiciju onoga koji to čini, ali ne živi i današnju stvaralačku snagu. U tom je opasnost stvaranja novih kanona na latinskom jeziku. I nesvjesno se misli da je savršenije ono što bolje i doslovnije prenosi staru frazeologiju. Pravo stvaralaštvo, koje će omogućiti da se euharistija zaista celebrira kao dio današnjega našega života s Kristom po vjeri, bit će moguće tek na živom narodnom jeziku [...] u živoj kršćanskoj zajednici, koja svoje euharistijsko zajedništvo uistinu proživljava, duboko i autentično.«⁵³

Opća uredba Rimskog misala pape bl. Pavla VI., tumačeći »prilagodbe« u novom obredniku veli: »Zbog istoga pristupa novim prilikama sadašnjega svijeta nije se smatralo da se nanosi kakva nepravda tako časnom blagu ako se u uporabi tekstova najstarije predaje neke misli izmijene, kako bi se sam govor

⁵¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Misni kanon kao književna vrsta, u: *Bogoslovska smotra*, 38 (1968.) 1, 83–100 (preneseno u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, II, Zagreb, 1982., 3–26).

⁵² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, II, 25–26.

⁵³ *Isto*, 25–26.

prikladnije usuglasio s jezikom današnje teologije i odrazio istinsko stanje postojećeg uređenja Crkve.«⁵⁴

Poznato nam je da je u obnovljeni Red mise uključeno više euharistijskih molitava (anafora) koje imaju osobite teološke naglaske. Istaknimo ovdje samo IV. euharistijsku molitvu, često zvanu »molitvom povijesti spasenja«. Već spomenuti teolog Tomislav Janko Šagi-Bunić, također u predavanju na Teološko-pastoralnom tjednu 1973. godine, naslovljenom »Crkva moliteljica u euharistijskoj molitvi«⁵⁵, o tome kaže: »Od sadašnjih četiriju euharistijskih molitava u rimskom obredu najizrazitije i najčistije iznosi memorijalne elemente Četvrta euharistijska molitva, koja se u tom pogledu nadahnjuje na velikoj anafori iz osme knjige Apostolskih konstitucija. Polazeći, u tzv. predslavlju, od otajstva stvaranja, ta molitva ocrtava ukratko etape povijesti spasenja, usredotočujući je u dobrovoljnu smrt Kristovu i njegovo uskrsnuće te slanje Duha Svetoga od Oca, kao kapare od Oca i kao dovršitelja svetosti.«⁵⁶

Euharistijska molitva ima bitno trinitarni vid. Božje otajstvo ljudskog spasenja ostvaruje se u povijesti »prevelikim milosrđem Boga našega«, Očevom dobrotom koja nam je iskazana u Isusu Kristu snagom Duha Svetoga. To je u IV. euharistijskoj molitvi izraženo kroz »rekapitulaciju« povijesti spasenja u Kristu, te zahvaća »samu bit Božjeg spasiteljskog djela, samu bit pristupa čovjeka k Bogu, samu bit bivstvovanja Kristove Crkve«⁵⁷.

Dovoljno je, stoga, reći da je novo oblikovanje, to jest uređenje rimske liturgije, posebno euharistijskog bogoslužja, također i usuglašavanje s proširenim vidovima suvremene teologije kad govori o otajstvu spasenja kao djelu Božjega milosrđa. To s druge strane upućuje na oskudno razumijevanje teologije i same biti sakramentalnog, osobito euharistijskog bogoštovlja Crkve od onih koji to novo oblikovanje liturgije odbacuju, smatrajući je »izdajom autentičnog kršćanskog pologa vjere«. Duboko vjerujem da je poslijekoncilski obnovljeni *Red mise*, kako uvođenjem narodnog jezika, preuređenjem službe čitanja, novim euharistijskim molitvama, aktivnim sudjelovanjem vjernika te homiletskim pojašnjenjima otajstva spasenja, zaista mnogo pridonio da se uravnoteži (ako li čak i ne promijeni) slika Boga te da vjernicima postane bliža

⁵⁴ *Rimski misal*, prerađen prema odluci Svetoga ekumenskoga sabora Drugoga Vatikanskog objavljen vlašću pape Pavla VI. preuređen brigom pape Ivana Pavla II., *Opća uredba iz trećega tiskog izdanja*, Zagreb, 2004., br. 15.

⁵⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Crkva moliteljica u euharistijskoj molitvi, u: *Bogoslovska smotra*, 43 (1973.) 1, 85–98 (preneseno u: *Vrijeme suodgovornosti*, II, 52–68).

⁵⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, II, 60.

⁵⁷ *Isto*, 61.

i jasnija slika Boga kao milosrdnog Oca, a ne tek Stvoritelja svijeta i Suca ljudskih savjesti i svekolike povijesti.

4.3. *Katekizam Katoličke Crkve*

Papa Ivan Pavao II. temom spasenja nadasve se bavio se u svojoj prvoj enciklici *Otkupitelj čovjeka* iz 1979. godine. Misli o spasenju sažeo je u djelu *Prijeći prag nade* sljedećim riječima: »Bog hoće da čovjek živi (usp. Ez 18,23), približava mu se preko smrti Sina da bi mu objavio život na koji ga poziva u samome Bogu. Sva-ki čovjek koji traži spasenje, ne samo kršćanin, mora zastati pred Kristovim križem. Hoće li znati prihvatiti istinu pashalnog otajstva ili neće? [...] Ovo otajstvo spasenja već je svršeni čin. Bog je po križu i uskrsnuću svoga Sina prigrlio sve. Bog grli sve životom što se objavio u križu i uskrsnuću i što od njega uvijek nanovo počinje. Vazmeno otajstvo već je ucijepljeno u ljudsku povijest, u povijest svakoga čovjeka [...] Kršćanska soteriologija je soteriologija punine života. Nije samo soteriologija istine otkrivene u objavi, nego je, istodobno, i soteriologija ljubavi. U određenom smislu ona je prije svega soteriologija božanske ljubavi.«⁵⁸

Onome što smo do sada rekli, nakon što smo ukratko izložili neke pristupe problemu spasenja, dodajmo i to kako *Katekizam Katoličke Crkve* odgovara na tri temeljna soteriološka pitanja: Zašto je Bog postao čovjekom? Riječ je tijelom postala, odgovara KKC, da nas spasi pomirujući nas s Bogom, da bismo spoznali ljubav Božju; da nam bude uzor svetosti i da postanemo zajedničari božanske naravi (usp. KKC 456–460). Sav je Kristov život otajstvo: objava Oca; otkupljenja; ponovnog okupljanja svega pod jednu glavu (usp. KKC 516–518).

Zašto je Krist umro na križu? Krist je, po Pismima, umro za grijehе naše i naše spasenje proistječe iz slobodne inicijative Božje ljubavi prema nama. Isusovo predanje za naše grijehе izraz je ostvarenog i ponuđenog oslobođenja od »ispraznog načina življenja«. Svojom poslušnošću Ocu, sve do smrti na križu, Isus ostvaruje pomirbeno poslanje Sluge patnika koji na sebe uzima krivnje svih ljudi (usp. KKC 619–623).

Zašto je Krist uskrsnuo od mrtvih? Da ispuni obećanja, potvrdi svoje božanstvo, otvori nam pristup u nov život i da bude izvor i počelo našega uskrsnuća »već sada po opravdanju naše duše, a jednom i po ožvjljenju našega tijela« (KKC 658; usp. 652–655). Odgovori na ta tri pitanja sadrže cjelinu kršćanskog nauka o spasenju, cjelinu koju svako soteriološko promišljanje ne smije zaboraviti niti zanemariti.

⁵⁸ IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Zagreb, 1994., 93–94.

4.4. »O nekim pitanjima teologije otkupljenja«

Dokument Međunarodne teološke komisije, objavljen krajem 1995. godine i naslovljen *O nekim pitanja teologije otkupljenja*⁵⁹, možemo uzeti i kao službeni dokument koji se izričito bavi temom spasenja na način da želi iznijeti ono što je temelj svakog kršćanskog govora o spasenju, te to izlaže u četiri dijela: 1) Čovjekovo stanje i stvarnost otkupljenja; 2) Biblijsko otkupljenje: mogućnost slobode; 3) Tumačenje otkupljenja; 4) Sistematske perspektive. Čitajući taj dokument ima se dojam da se žele proširiti perspektive soteriološkog govora kako je izražen u *Katekizmu Katoličke Crkve* i to s više strana: polazeći od egzistencijalne situacije suvremenog čovjeka; vodeći računa o mnogovrsnosti biblijskih izričaja i pristupa; nadovezujući se na patrističku tradiciju kroz izlaganje suvremenih pokušaja katoličke i protestantske soteriologije te nudeći novu shemu u kojoj u središtu neće biti »prolijevanje Kristove krvi na križu kao cijene našega spasenja« nego će u središtu biti osoba Isusa Krista Otkupitelja.

Dokument objašnjava kako je kroz povijest teologija i Crkva preferirala neke soteriološke sheme, ali ih se ne smije shvatiti kao »jedine i apsolutne«. Ovdje samo kratko podcrtajmo osnovnu misao drugog i četvrtog dijela. Govor o biblijskom uokviren je zaključkom o cilju otkupiteljskog djela, a on je »novi odnos s Ocem«, što nam ga je Krist objavio i potvrdio u činu bezuvjetne solidarnosti s onima koji trpe i umiru. »Razapeti objavljuje koliko nas Bog ljubi i potvrđuje da se radi o gesti ljubavi kojom čovjek daje bezuvjetni pristanak Božjim putovima.«⁶⁰ Samo tumačenje otkupljenja, nakon iznošenja brojnih teorija o spasenju (o kojima je u ovom radu prije bilo govora), ponuđeno je kroz sliku otkupiteljske Kristove žrtve, koja međutim treba biti osvjetljena objavom njegova, i našega, uskrsnuća. Tako se nadopunjuju tri vida: žrtve, zadovoljštine i solidarnosti. Polazna točka je identitet Otkupitelja, koji je »pravi Bog i pravi čovjek«. Uz utjelovljenje i Kristovo pashalno otajstvo otkupiteljski značaj ima i njegova prisutnost u Crkvi.

Bog se u Kristu objavljuje kao jedini Spasitelj čovjeka i čovječanstva koje je označeno kao »objekt Božje ljubavi«, pa ako u početku stoji »*peccatum originale*«, u novom, Kristovu početku spasenja stoji »*amor originante*«, ljubav jača od grijeha, kojom se uspostavlja nova solidarnost među ljudima, utvrđena u novom Adamu, Kristu! Svijet se već nalazi pod milošću otkupljenja. Učinci su mu: *dar milosti* (shvaćene ponajprije kao dar božanskog sinovstva); *dar teoloških*

⁵⁹ Usp. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, Alcune questioni sulla dottrina della redenzione, u: *La Civiltà Cattolica*, 1995., IV (3492), 551–559.

⁶⁰ *Isto*, II, 10.

kreposti (vjere, nade i ljubavi); *sloboda djece Božje* (oslobođenje od grijeha i svakog otuđenja); *pomirenje svega stvorenoga*; *zajedništvo sa Stvoriteljem i među stvorenjima*; *borba protiv patnje*; *eklezijalno zajedništvo*; *posvećenje* (dioništvo na životu Uskrsnuloga). Učinak spasenjskog djela Kristova proteže se na sav svemir (nadalazak svakog nereda) te ima jasne eshatološke perspektive (otkupljenje tijela i život vječni).

Čitajući bulu *Misericordiae vultus* u dijelu koji govori o učincima (posljedicama) Božjega milosrđa, čini nam se da se u cjelini slaže s tim dokumentom Međunarodne teološke komisije o teologiji otkupljenja – spasenja.

Zaključak

Po svoj prilici najupečatljiviji izraz kojim se zaziva Božje milosrđe je: *Gospodine, smiluj se!* Može se reći da je to soteriološki iskaz vjere u Boga Spasitelja i znak pouzdanja u njegovu milosrdnu spasenjsku volju. Dakako da taj izraz upućuje i na ljudsku bijedu, grešnost, ugroženost i prijetnju bliske propasti. Samo Bog može od svega toga izbaviti i spasiti, to jest sačuvati život. Ipak ne bismo smjeli smetnuti s uma izričaj kojim smo sve donedavno i u rimskoj liturgiji na staroslavenskom jeziku zazivali Božje milosrđe, a koji glasi: *Gospodi, pomiluj!* Taj zaziv je integralni dio kršćanskog bogoštovlja i bogoslužja, a navlastito euharistijskog slavlja. Bilo bi dobro posvetiti mu malo pažnje. Izvorište riječi »pomilovati« nalazi se u milosti, koja nije tek smilovanje (prigibanje k nemoćnom i poniženom), nije ni tek opraštanje krivnje zaslužene grijesima (opraštanje kazne), nego je ono što izražavaju starozavjetni izrazi *'hen* i *hesed*, odnosno novozavjetni *haris*, a to je Božja naklonost, dobrota, zauzetost i vjerna ljubav iz koje isijava božanska dobrota (*gratia*).

Ideja Božjeg očinskog (i majčinskog) milosrđa možda će nam u tom kontekstu postati jasnija ako se sjetimo što znači »pomilovati dijete«! Tu nije riječ ponajprije o opraštanju zaslužene kazne ili nečemu što sličí udjeljivanju milostinje, nego o iskazu čiste ljubavi. Ako nas je Isus poučio da Boga zovemo Ocem i tako mu se obraćamo u svakodnevnoj molitvi te ako smo doista u Kristu postali »ljubljeni djeca Božja«, onda se njegovo milosrđe i ne može drukčije pojmiti doli očinska naklonost i dobrota prema svojoj ljubljenoj djeci, pa ma koliko ga to stajalo. U tom svjetlu sasvim drugo značenje dobiva i ona želja, koji put izgovorena s dozom opomene pa i poruge, a glasi: *Bog te vidio!* Zapravo to je najbolje što nekomu možemo poželjeti, jer je to dio blagoslovnog zaziva: »Neka te Gospodin licem svojim obasja, milostiv neka ti bude! Neka pogled svoj Gospodin svrati na te i mir ti donese!« (Br 6,25-26). Sveti Ivan Pavao II. u

jednoj katehezi o Bogu Ocu veli da bi se poznalo Oca treba »vjerovati u Isusa, svjetlo svijeta, da se ne ostane u tami neznanja (usp. Iv 12,44-46) i da se spozna kako njegov nauk od neba dolazi (usp. Iv 7,17s). Pod tim uvjetom moguće je poznavati Oca, postajući sposobni klanjati mu se u 'duhu i istini' (Iv 4,23). To živo poznavanje neodvojivo je od ljubavi.«⁶¹

Na početku ovoga članka, kao geslo stoji riječ pape Franje: »Božje milosrđe uvjet je našega spasenja.« U skladu s tim i završavamo njegovim riječima: »Uvijek imamo potrebu razmatrati otajstvo milosrđa. Ono je izvor radosti, vedrine i mira. Ono je uvjet našega spasenja. Milosrđe: to je riječ koja objavljuje otajstvo Presvetoga Trojstva. Milosrđe: ono je posljednji i najviši čin kojim nam Bog dolazi ususret. Milosrđe: ono je temeljni zakon koji prebiva u srcu svake osobe, kada gleda iskrenim očima brata kojeg susreće na životnom putu. Milosrđe: ono je put koji sjedinjuje Boga i čovjeka, jer otvara srce nadi da smo ljubljani zauvijek usprkos ograničenju zbog svoga grijeha« (MV 2). Ipak, sve to nije dosta ako se kroz susret s Bogom – milosrdnim Ocem u Isusu Kristu, prisutnom u Crkvi djelotvornom snagom Duha Svetoga – ne preobrazi u naš život. A ta preobrazba događa se vjerom, nadom i ljubavlju, slavljenjem svetih otajstava i molitvom. Stoga, »Gospodine Isuse Kriste, ti si nas poučio da budemo milosrdni kao Otac nebeski i rekao nam da tko vidi tebe, vidi njega. Pokaži nam lice svoje i bit ćemo spašeni.«⁶²

Summary

GOD'S MERCY AND OUR SALVATION

SOTERIOLOGICAL THEORIES AND THE SECOND VATICAN COUNCIL

Ante MATELJAN

Catholic Faculty of Theology, University of Split
Zrinsko-frankopanska 19, p.p. 329, HR – 21 000 Split
amateljan@kbf-st.hr

The Christian Creed points out that the centre of the whole history is the event of salvation in Jesus Christ, the only begotten Son of God, who »For us and for our salvation came down from heaven, became incarnate by the Holy Spirit and the virgin Mary and was made human. He was crucified for us under Pontius Pilate; he suffered and was buried. The third day he rose again, according to the Scriptures.« In the papal bull Face

⁶¹ IVAN PAVAO II., *100 kateheza*, Zadar, 2003., 49.

⁶² Molitva pape Franje za Godinu milosrđa, u: *Živo vrelo*, 32 (2015.) 11, 40.

of Mercy, Pope Francis points out that God's mercy is a »condition of our salvation«, which means that in Jesus Christ God's mercy has been revealed to us and the event of God's mercy as the event of our salvation has taken place. In this context, four characteristics of mercy have been pointed out: the revelation of God, the encounter with God, the fundamental law of life, and the way of salvation. Beginning with the proclamation of God's mercy in the New Testament and the relation between grace and mercy, the article presents soteriological theories that interpret the central mystery of Christian faith (the significance of passion, death, and resurrection of Jesus Christ) in a specific way and that have become the basis of understanding of the relation between God and the human being. In that sense, and especially through sacramental liturgy, these theories have had an instrumental influence of life of the Church, the development of Christian life and spirituality.

The review of traditional soteriological models (the theory of enlightenment and renewal of the image of God within us; the theory of sacrifice and the Devil's right; the theory of satisfaction and just punishment) and contemporary soteriological attempts that are trying to reformulate traditional approaches (God's self-communication; anticipation of resurrection; salvation as liberation; soteriology of love) brings out the fact that these approaches do not take into account God's mercy. The Second Vatican Council did not especially elaborate this theological topic, but it did point out essential dimensions of God's mercy: the person of Jesus Christ as the revelation and realisation of God's love in the world, the mission of the Church as the »universal sacrament of salvation« and the God's will that everyone be saved as an expression of God's mercy towards all persons who, not through their own fault, do not know Christ, but, nevertheless, seek God sincerely and try to do his will. The move towards a wider understanding of salvation is evident in the liturgical reform, in the reformed Rite of Penance (the form of absolution) and in the Rite of Holy Mass (new Eucharistic prayers), as well as in the text of the Catechism of the Catholic Church. In the conclusion the author points out the importance of understanding God's mercy for authentic and joyful Christian life and for being a witness in the world.

Keywords: God's mercy, salvation, soteriological theories, Church – the mediator of salvation.